

Т. В. Іванова,
к.е.н., проф., Академія муніципального управління

ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ

Анотація. Обґрунтовано вирішення питань екологічно збалансованого розвитку в державі. Визначено проблеми забезпечення екологічно сталого розвитку на державному та регіональному рівнях.

Annotation. The decision of questions of the ecologically balanced development is grounded in the state. The problems of providing ecologically of steady development are certain at state and regional levels.

Ключові слова: Вдосконалення, екологічна безпека, менеджмент, механізми, природні ресурси, стратегія.

Вступ

Екологічна стратегія – загальний план дій, розрахованих на реальні можливості і строки їх досягнення, в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів. Залежно від рівня реалізації виділяють глобальну, національну, територіальну та локальну екологічну стратегію. Враховуючи те, що розробка стратегій не є відокремленою ланкою діяльності регіональної влади, дослідження процесу стратегічного планування регіонального розвитку необхідно зосередити на вдосконаленні механізмів реалізації регіональних стратегій, що мають бути побудованими на основі оптимізації взаємодії місцевої влади, суб'єктів господарювання та населення регіонів.

Аналіз останніх наукових досліджень.

Екологічні проблеми та концептуальні засади сталого розвитку висвітлені в роботах Балантайна П., Балацького О.Ф., Буркинського Б.В., Веклич О.О., Вернадського В.І., Врублевської О.В., Галушкиної Т.П., Євтушевського В.А., Забеліна С.І., Кортена Д., Медоуза Д., Павліхи Н.В., Прокопенко О.В., Синякевича І.М., Туниці Т.Ю., Теліженка О.М., Хенса Л. та багатьох інших, які сформували теоретичне підґрунтя для подальших досліджень.

Постановка завдання

- обґрунтувати вирішення питань екологічно збалансованого розвитку в державі;
- визначити проблеми забезпечення екологічно сталого розвитку на державному та регіональному рівнях;

Результати

На основі порівняльного аналізу основних підходів до визначення стратегій, що сприяють досягненню сталого розвитку пропонуємо наступне визначення. Стратегія забезпечення екологічно сталого розвитку регіону (СЗЕСРР) – це сукупність стратегій різних рівнів, які прямо чи опосередковано сприяють досягненню соціо-еколого-економічного ефекту в регіоні [7, с. 187].

Кристалізація стратегії сталого розвитку суспільства, її економічне обґрунтування та усвідомлення підприємцями власної вигоди від відповідального ведення бізнесу сприяли виникненню стратегій чистішого виробництва (cleaner production) та еко-ефективності (eco-efficiency). Стратегії еко-ефективності та чистого виробництва – превентивні стратегії, спрямовані на постійний пошук шляхів зменшення ресурсоінтенсивності, зменшення навантаження на довкілля та пов'язаних із ними ризиків та відповідальності. Обидві стратегії заохочують компанії до превентивного екологічного менеджменту, розглядаючи аспекти довкілля на всіх етапах життєвого циклу товарів і послуг [1, с. 92; 9, с. 185].

На національному рівні це: Національна стратегія розвитку країни, Державна стратегія регіонального розвитку, національна екологічна стратегія в рамках концепції екологічної політики, стратегія екологічної безпеки держави та інші; на регіональному рівні – стратегія регіонального розвитку, на локальному рівні – стратегія розвитку міст, а на рівні господарюючих суб'єктів – функціональні стратегії, серед яких слід відзначити ринкові стратегії росту та екологічні стратегії, цілі яких передбачають покращення соціальних, економічних та екологічних показників в регіоні.

Розробка державних пріоритетів розвитку країни, її адміністративно-територіальних одиниць та сфер господарської діяльності здійснюється в рамках формування комплексної системи нормативних документів, що мають стратегічну орієнтацію. Законом України «Про державне прогнозування й розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (КМУ, 2000р. [2]) встановлено загальний порядок розроблення, затвердження й виконання прогнозних і програмних документів (планів, програм, стратегій) соціально-економічного характеру.

Існуюча формалізація державних стратегічних пріоритетів не відповідає вимогам концепції сталого розвитку, оскільки, згідно з основними положеннями останньої, вся діяльність має носити соціально-еколого-економічний характер. Отже, комплексний підхід до формування груп основних показників, які враховують і економічні, і екологічні і соціальні аспекти розвитку є вкрай необхідним.

В діючих нормативних регулюючих регламентуючих документах ключовими орієнтирами є досягнення економічного і соціального ефекту. Екологічна діяльність розглядається не як пріоритетна складова, а як побічний ефект господарської діяльності (в стратегіях і програмах соціально-економічного розвитку є, як правило, розділ щодо природокористування, безпеки життєдіяльності чи охорони навколишнього природного середовища). Екологічний фактор зазвичай має негативне значення і не виступає в якості пріоритетного. Закон України «Про державні цільові програми» (КМУ, 2004р. [3]) за напрямками взагалі не виділяє екологічний напрямок розвитку.

Для оцінки ефективності зазначених програм та стратегій використовуються тільки показники соціально-економічного характеру, що суперечить основній ідеї сталого розвитку. А реальна ситуація потребує комплексної системи оцінних показників, які б охоплювали три сфери: соціальну, екологічну та економічну. Тому, найбільш відповідними є спеціально розроблені так звані індикатори сталого розвитку. Наприклад, показник людського розвитку, що поєднує три показники - валовий внутрішній продукт (економічний показник), грамотність (соціальний показник) і тривалість життя (екологічний показник) [6, с. 241].

При підрахунку індексу людського розвитку враховуються три види показників [4, с. 153]:

1. Середня тривалість майбутнього життя при народженні - оцінює довголіття населення певної країни;
2. Рівень грамотності населення – визначається комбінацією двох показників: грамотності дорослого населення й охоплення населення трьома ступенями освіти (початковим, середнім і вищим). Останнім часом зростає роль освіти вищого ступеня, хоча у багатьох країнах існують серйозні проблеми навіть з початковою базовою освітою;

3. Матеріальний рівень життя - оцінюється величиною реального ВВП на душу населення, тобто величиною, переведеної в дол. США за допомогою паритету купівельної спроможності. В області доходів, як гранична величина, використовується середньосвітове значення ВВП на душу населення.

Індекс людського розвитку відображає досягнення кожної країни в забезпеченні цих трьох найважливіших аспектів людського існування. Здобутки в означених областях спочатку оцінюються у відсотках від певної ідеальної ситуації, яка у жодній з країн світу ще не досягнута, а особливо, у пострадянських країнах [4, с. 196]:

1. Очікувана тривалість життя - 85 років;
2. Грамотність і охоплення населення трьома ступенями - 100%;
3. Реальний ВВП на душу населення - на рівні 40000 дол. США.

Отже, запорука успішної реалізації стратегії сталого розвитку полягає в урахуванні рівнозначних економічних, екологічних та соціальних аспектів у всіх сферах.

Відзначаючи надзвичайну актуальність проблематики забезпечення екологічно сталого розвитку на регіональному та національному рівнях в сучасних умовах розвитку суспільства, виокремимо певний комплекс проблем, що стають на заваді досягнення системи збалансованих показників у трьох сферах (економічній, екологічній та соціальній) [5; 9, с. 182].

Цей комплекс проблем забезпечення сталого розвитку на регіональному рівні доцільно розглядати за різними напрямками, відповідно до сфери їх виникнення.

Деталізуємо кожну з виділених груп проблем.

Екологічні проблеми: виснаження природно-ресурсного потенціалу територій; забруднення довкілля (літосфери, атмосфери, гідросфери тощо); збільшення техногенного навантаження на довкілля в результаті інтенсифікації виробництва; обмеженість невідновлюваних природних ресурсів; виснаження ресурсів; неможливість прогнозування екстерналій; глобальна зміна клімату; неможливість асиміляційних процесів; зменшення біорізноманіття; процес деградації компонентів навколишнього середовища, що не має зворотної дії; нагромадження значної кількості промислових та твердих побутових відходів; поява озонових дірок («парниковий ефект», глобальне потепління) тощо [5].

Економічні проблеми: відсутність належного фінансування природоохоронних заходів з боку суб'єктів господарювання, хоча це найбільша частка серед джерел фінансування природоохоронних заходів; недостатнє використання інноваційного потенціалу підприємств; відсутність широкого розповсюдження системи екологічного менеджменту на підприємствах; моральний та фізичний знос основних засобів; велика кількість промислових відходів; відсутність мотивації природоохоронної діяльності; незадовільна якість продукції; відсутність налагодженої системи переробки відходів виробництва; надзвичайно низький рівень розвитку власного виробництва; достатньо вузька спеціалізація регіонів на виробництві як промислової, споживчої, так і сільськогосподарської продукції тощо.

Політичні проблеми: нестабільне політичне становище в країні, що негативно позначається на всіх сферах життєдіяльності; відсутність чіткої екологічно орієнтованої політики держави; відсутність політичного лобі належного фінансування проблемних ланок.

Технологічні проблеми: надмірні масштаби виробничого потенціалу галузей паливно-енергетичного комплексу та важкої промисловості; значне відставання від світового рівня технічних показників та ресурсів, які використовуються в народному господарстві; диференціація господарських суб'єктів за технічним рівнем виробничого фонду, умовами забезпечення ресурсами і реалізації продукції; розриви в технічному рівні, в якості машин, обладнання та інших ресурсів, що задіяні в єдиних ланцюжках виробничо-технологічних зв'язків [8].

Ринкові проблеми: відсутність ринку екологічної продукції; поширення небезпечної для здоров'я населення продукції; відсутність ринкових механізмів регулювання екологічно безпечної та економічно ефективної господарської діяльності; низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних підприємств; недостатній рівень платоспроможного попиту на екологічно безпечну продукцію.

Соціально-демографічні проблеми: погіршення якості життя населення, погіршення здоров'я, низький рівень доходів громадян, поява невиліковних хвороб та їх поширення, поширення генетично модифікованих продуктів харчування, відсутність системи формування екологічної свідомості та екологічної освіти; зміна культурних цінностей, морально-етична деградація суспільства, швидкі темпи урбанізації, несвоєчасне і неповне інформування населення щодо всього спектру проблем, які мають бути вирішені на шляху до сталого розвитку суспільства, проблеми активізації громадської активності тощо.

Інституційні проблеми: відсутність нормативно-правового забезпечення сталого розвитку як на національному так і на регіональному рівнях; недосконалість сучасного стану законодавства щодо переходу до сталого розвитку та практики правозастосування у сфері природокористування і охорони довкілля; недостатня мотивація природоохоронної діяльності з боку державного і регіонального управління; відсутність стратегії переходу на засади сталого розвитку; відсутність належної кількості відповідних установ, які б займалися вирішенням вищезазначених проблем; незначна роль екологічно орієнтованих організацій в суспільному житті.

Висновки.

Отже, визначення широкого спектру різноспрямованих проблем дасть змогу сформулювати ефективну комплексну програму щодо їх вирішення. Результативність екологічних, соціальних та економічних трансформацій значною мірою залежить від того, наскільки регіони сприяють вирішенню питань екологічно збалансованого розвитку господарської діяльності та життєдіяльності населення.

Література

1. Галушкіна Т.П. Проблеми становлення екологічної сертифікації в Україні / Т.П. Галушкіна, О.Є. Купцова, Є.Г. Гордійчук // Вісник Сумського національного аграрного університету. Економіка та менеджмент. - 2005. - № 3 - 4(16 - 17). - С. 91 - 95.
2. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602-III від 23.03.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 25. - С. 195.

3. Закон України «Про державні цільові програми» № 1621-IV від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради. – 2004. - № 25. – С. 352.
4. Ілляшенко С.М. Менеджмент екологічних інновацій: навчальний посібник / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко ; за загальною редакцією С.М. Ілляшенка. – Суми : Вид-во СумДУ. 2003. – 266 с.
5. Коваленко А.О. Результати прогнозно-аналітичного дослідження за окремими тематичними напрямками Державної програми «Збереження довкілля та сталий розвиток» [Електронний ресурс] / А.О. Коваленко, Р.В. Заєць [керівник тематичного напрямку член-кореспондент НАН України Данилишин Б.М.]. – режим доступу : // http://www.foresight.nas.gov.ua/DocLib1/_14_td10_sustainable_development.htm.
6. Мельник Ю.М. Єдність урахування економічних, соціальних і екологічних показників – основа реалізації концепції сталого розвитку / Ю.М. Мельник // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 травня 2008 р. – Ч. II. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2008. – С. 240-243.
7. Петруня Ю.Є. Маркетингові екологічні стратегії підприємств / Ю.Є. Петруня, В.Ю. Петруня // Механізм регулювання економіки. – 2007, №4. – С. 185-191.
8. Удовиченко В.П. Екологічні та економічні аспекти сталого розвитку: місцевий рівень [Електронний ресурс] / В.П. Удовиченко // «Територія. Сталий розвиток». – 2003 – №1. Режим доступу до журн. : <http://www.teritoria-sr.org.ua/stattya10.htm>.
9. Callan S. Environmental Economics and Management: Theory, Policy, and Applications / Scott Callan, Janet M. Thomas. – Dryden Press, 2000. – 708 p.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2010 р